

УДК 001.89 : 631.537 : 634.8

**ПРОФЕСОР В.Є. ТАЇРОВ (1859-1938) –
ЗАСНОВНИК РОЗСАДНИЦЬКОЇ БАЗИ ВІНОГРАДАРСТВА УКРАЇНИ***Ганна Бурлак*

ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова» НААН
Україна, 65496, смт. Таїрове, м. Одеса, вул. 40-річчя Перемоги, 27
e-mail: burlac@ukr.net

Всебічне дослідження наукової, практичної та просвітницької діяльності Василя Єгоровича Таїрова (1859-1938) на сьогодні є актуальним для розвитку сучасного виноградарства, виноградного розсадництва та виноробства в Україні, оскільки багато у чому користується науковим підґрунтям, закладеним професором. Але напрями науково-практичної діяльності корифея українського виноградарства ще недостатньо досліджені. Перше узагальнення наукової діяльності В.Є. Таїрова зроблено у 1925 р. В.О. Гернетом [1]. Важлива інформація про окремі періоди життя та діяльності вченого міститься у науково-популярному виданні, написаному до 100-річчя ННЦ «ІВІВ ім. В.Є. Таїрова», засновником якого він був [2].

Таким чином, науковий шлях і практична діяльність видатного вченого потребують більш глибокого висвітлення. Зокрема, необхідно дослідити роль В.Є. Таїрова у створенні наукового підґрунтя та практичному становленні щепленого виноградного розсадництва України. Це дасть можливість проаналізувати водночас сучасне методичне та технологічне підґрунтя і перспективи розвитку українського виноградного розсадництва, що є актуальним для галузі виноградарства та виноробства, яка зараз переживає складні часи.

Мета статті – висвітлення значення особистості та науково-практичної діяльності В.Є. Таїрова для розвитку науки про виноградарство в Україні і на теренах регіонів з розвиненим виноградарством колишньої Російської імперії (Бессарабська, Херсонська, Таврійська та Катеринославська губернії та Кубанська область).

Початковий етап наукової діяльності В.Є. Таїрова тісно пов'язаний з епідемією філоксери в Європі. Виноградна філоксера (*Daktulosphaera vitifoliae*) – вид комах, що належить до родини Phylloxeridae, розвивається та харчується на коренях винограду, тим самим призводить до виснаження та загибелі виноградного куща. Батьківщиною філоксери є Північна Америка. Оскільки американські

види *Vitis* стійкі до філоксери, до 1854 р. комаха не була відомою. У 1854 р. філоксера вперше описана американським ентомологом Аса Фітш (*Asa Fitch*), а після завезення з американськими лозами до Європи у 1868 р. її виявляє у Франції професор Планшон (*Jules Émile Planchon*) [3].

На території сучасної України, що входила до складу Російської імперії, філоксера виявлена у західній частині південного берегу Криму у 1880 р. У зв'язку з цим була створена Кримська філоксерна комісія та вжиті невідкладні заходи щодо знищення філоксери на уражених ділянках виноградників і попередження її поширення. Після виявлення філоксери на виноградниках Криму, на засіданні Імператорського товариства сільського господарства Південної Росії від 20 грудня 1880 р. прийнято рішення про необхідність створення Одеської філоксерної комісії для дослідження виноградників Бессарабської та Херсонської губерній. Крім обстеження, Комісія займалася ознайомленням виноградарів регіону із інформацією щодо небезпеки поширення філоксери, шляхом розповсюдження друкованих матеріалів. Комісія встановлювала також карантинні заходи при ввезенні до Російської імперії рослини винограду й обладнання [4; 5].

У червні 1886 р. філоксера була виявлена на виноградниках Орґеєвського повіту Бессарабської губернії, звідки відбулось її масове поширення на виноградники Акерманського, Кишинівського, Ізмаїльського повітів, а також на виноградники Херсонської та Подільської губернії [6].

У Бессарабії у 1886 р. налічували 22 десятини виноградників, уражених філоксерою. За три роки боротьби з філоксерою у Бессарабії знищено 29 дес. 898 кв. саж. виноградників, тобто близько 0,05% всіх виноградників Бессарабії. Тим часом філоксера прогресувала: з Румунії, Болгарії, Туреччини надходили відомості про все більше її поширення. З 1886 р. по 1894 р. у Бессарабії відкрито 35 нових осередків філоксери на площі у 331 десятину; у

1894 р. відкрито ще 17 її осередків на площі 178 десятин [3; 6; 7].

У 1880 р. створено Кавказький філоксерний Комітет з метою забезпечення кавказьких виноградників від занесення філоксери з-за кордону, які займали площу понад 100 тис. десятин. Філоксеру на виноградниках Кавказу виявлено у 1881 р. на чорноморському узбережжі. У 1882 р. з'ясувалося, що філоксера займала значний простір диких виноградних лоз біля м. Сухумі. У 1883 р. філоксеру виявлено також і на виноградниках Кубанської області [8].

На цьому етапі філоксерні комітети повинні були визначати заходи боротьби з інвазією. Робота зі знищення шкідника, ґрунтувалася на двох основних методах, описаних академіком Петербурзької АН, професором Новоросійського університету О.О. Ковалевським, як найбільш ефективних. Радикальний метод, основною умовою якого було своєчасне виявлення зараження, полягав у викорчовуванні та спалюванні уражених кущів, в обробітку ґрунту фосгеном, сірчистим вуглецем й у плантажній перекопці ділянки. За допомогою цього методу, як відзначав академік О.О. Ковалевський, «можна абсолютно знищити філоксеру або стримати її поширення».

Другий метод – лікування виноградників – полягав у тому, що у ґрунт вводилася отруйна речовина, сірковуглець, яка вбивала надлишок філоксери та бадіжонаж (змащення стовбурів для знищення зимових яєць). Однак висока вартість лікування призводила до того, що збитки з розрахунку на 1 десятину винограднику становили до 100 рублів, тому для знищення шкідника застосовували радикальний метод [6].

Як свідчать звіти філоксерних комісій Південної Росії, незважаючи на всі вжиті заходи, площа уражених філоксерою виноградників поступово збільшувалася, у результаті чого галузь виноградарства та виноробства практично прийшла у повний занепад, виноградарі розорялися, підприємства, які займалися виробництвом вина та коньяку, закривалися, тисячі людей втратили звичну роботу [7; 9-11; 13]. Наслідки виноградної філоксери призвели до зменшення сортового різноманіття і навіть до зникнення деяких автохтонних сортів винограду. Не слід також забувати про шкоду здоров'ю людини, яку завдавало отруєння ґрунтів токсичними речовинами.

Таким чином, діяльність філоксерних комісій привернула увагу до проблеми, дозволила встановити масштаби лиха, але не могла впоратися з ним.

30 вересня 1889 р. у Тифлісі організовано особливу Нараду з проблеми встановлення заходів проти філоксери на Кавказі, в якій взяли участь представники Кавказького, Кримського, Одеського філоксерних комітетів. Повернувшись наприкінці 1887 р. із закордонного відрядження, В.Є. Таїров, після дослідження стану галузі виноградарства та виноробства у країнах Європи, взяв участь у Нараді в якості ентомолога. Знаковим рішенням Наради була пропозиція влаштувати дослідну станцію для розведення різних сортів американських лоз [12]. Цю ідею, ґрунтуючись на європейському досвіді, В.Є. Таїров відстоював усі наступні роки.

На користь застосування американських лоз в боротьбі з філоксерою (на що спирався, зокрема, В.Є. Таїров) свідчить звіт головного інспектора сільського господарства Франції Тіссерана (Tisserand) на сільськогосподарському конгресі у Парижі у 1889 р. З нього можна зробити висновок, що у 1889 р. у Франції налічували 346 тис. га виноградників, відновлених після ураження філоксерою, у т.ч. 217 тис. га виноградників засаджених американськими лозами, здебільшого щеплених французькими сортами, 75 тис. га виноградників лікували отрутами, 37 тис. га – затоплених, 17 тис. га розведених на пісках. Результати відновлення виноградників у семи південно-східних департаментах Франції виражалися у поступовому збільшенні виробництва вина з 5.702.120 гектолітрів у 1885 р. до 11.495.000 гектолітрів у 1888 р. [12].

З наведених даних, можна зробити висновок, що французькі виноградарі вважали за краще відновлювати свої виноградники переважно за допомогою американських лоз. Лікування філоксери токсичними речовинами застосовували тільки до старих, до того ж дуже цінних виноградників, а де дозволяли місцеві умови – здійснювали затоплення або розведення виноградників на пісках.

В.Є. Таїрову довелося подолати негативну думку про застосування американських лоз у боротьбі з філоксерою низки відомих вчених Російської імперії. Найбільш відома його полеміка з академіком Петербурзької АН О.О. Ковалевським, яка стала відображенням наукового обґрунтування методу щепленої культури винограду, який пропагував вчений.

У звіті академіка О.О. Ковалевського на засіданні Одеської філоксерної комісії від 29 травня 1890 р. про стан виноградарства у західній Європі сказано, що щеплені на американських лозах виноградники у південній

Франції займають велику площу. Але вирощування таких виноградників часто є безуспішним і нерентабельним через високу вартість їх утримання. Перш за все, на думку О.О. Ковалевського, вони нібито вимагають найретельнішого догляду та вирощуються тільки на ділянках з найкращими ґрунтами, з великими запасами вологи. У звіті вченого також зазначалося, що щеплені на американських лозах виноградники дають вино нижчої якості, ніж французькі кореневласні сорти. Вирощування щеплених саджанців у тих місцях, де раніше росли кореневласні виноградники, і їх відновлення на схилах є нібито неможливим, а виноградники у степових і болотистих місцях не можуть давати якісне вино. І до того ж, начебто, спостерігається значна загибель щепленого матеріалу й є необхідність у його постійному відновленні, а також відбувається вкорінення прищепи та її відторгнення від підщепи.

При цьому академік О.О. Ковалевський посилався на інформацію, отриману від компетентних джерел, австрійських та угорських вчених-чиновників, які досліджували стан справ з філоксерної проблеми у Франції, а також на ті обставини, що Швейцарія та Німеччина не вводять американські лози. Вчений вважав, що впровадження американських лоз у Російській імперії буде сприяти тільки ще більшому поширенню філоксери, а щорічні обстеження виноградників Бессарабії показують, що наявні лише невеликі осередки ураження, інтенсивність яких поступово слабшає, тому можна розраховувати на остаточне подолання філоксери [14].

Щоб отримати підтвердження або спростування інформації академіка О.О. Ковалевського, В.Є. Таїров фактично посилався на новітню літературу щодо застосування американських лоз, на офіційні звіти іноземних установ з проблем філоксери, і письмово звертається до відомих вчених: до французького ботаніка, професора університету Бордо А. Мільярде (Pierre-Marie Alexis Millardet), ампелографа В. Пюліа (V. Pulliat) та всесвітньо-відомого директора сільськогосподарської школи в Монпельє Г. Фоекса (Gustave Foëx). У відповідях вчених містилися дані, що фактично спростовували все викладене академіком О.О. Ковалевським у протоколі Одеської філоксерної комісії.

Гібриди американських філоксеростійких лоз, пише професор Г. Фоекс, застосовуються у всій прибережній смузі Середземного моря. Зі 156 тис. га виноградників департаменту Еро

(Hégault), який найбільшою мірою постраждав від впливу філоксери, 126 тис. га виноградників щеплені на американських філоксеростійких лозах і лише 2,5 тис. га виноградників підтримуються лікуванням [14].

За словами професора Г. Фоекса саме на схилах і пагорбах з кам'янистим ґрунтом американські підщепи дають найкращі результати й абсолютно не піддаються хлорозу.

Ампелограф В. Пюліа у своїх листах зазначає, що в результаті багаторічних дослідів виділено високопродуктивні підщепи, які найбільше підходять до французьких сортів та ґрунтів. Операція щеплення застосовується з успіхом і при ретельному відборі укорінених рослин перед закладанням виноградників, при дотриманні елементарних правил догляду за виноградом, досягається 100% результат. Щеплені виноградники відрізняються від місцевих французьких прекрасним зростанням, високою продуктивністю та врожайністю. Виноград на них дозріває раніше, ніж на кореневласних кущах, що у свою чергу забезпечує у центральних і північних районах отримання вина вищої якості й є незаперечним доказом стійкості й ефективності щеплених виноградників.

Професор університету Бордо А. Мільярде у своїх листах до В.Є. Таїрова у 1890-1891 рр. пише, що довгий час існувала проблема неприживлення американських підщеп на вапняних і крейдяних ґрунтах. Найбільш важким завданням було відновлення виноградників у двох департаментах, де у ґрунтах переважає крейда: у Charente до філоксери було 116 тис. га, у Charente-Inférieure – 168 тис. га, на теперішній час в обох тільки 48 тис. га.

Професор А. Мільярде зайнявся вирощуванням на вапняних ґрунтах природних гібридів, привезених з Америки і штучною гібридизацією екзотичних лоз. Таким чином він отримав американські гібриди. Одночасно професор виконував дослідження з гібридизації європейських та американських сортів і отримав франко-американські гібриди, стійкі до філоксери, здатні зростати на вапняних і крейдяних ґрунтах без проявів хлорозу. Як приклад успішного застосування американських лоз, професор А. Мільярде наводить продуктивність виноградників департаменту Еро, яка з 1885 р. (2 тис. гектолітрів вина) зростає у 1890 р. у 3 рази (6 тис. гектолітрів вина) [14].

Слід також відзначити статтю професора П. Віала (Pierre Viala), опубліковану у 1891 р. у журналі «Le progrès agricole et viticole», в якій йдеться про те, що філоксеростійкість амери-

канської виноградної лози не піддається сумніву [15]. Він підкреслює, що клімат абсолютно не має впливу на її адаптацію, так як південні сорти (*Rupestis*) переносять морози в 20°C, а північні стійкі до 42 градусної спеки. Значення вологості клімату й, особливо ґрунту, важливе для культури американських лоз, далеко не відіграє тієї ролі, яку відіграє ґрунт при відновленні виноградників. Він також радив робити щеплення місцевих французьких сортів на стійкі підщепи та відмовитися від гібридів – прямих плідників. Вони протистоять філоксері, дають більше вина кращої якості, ніж гібриди – прямі плідники, особливо коли ростуть на багатих, свіжих, глибоких ґрунтах. За якістю вина вони не поступаються кореневласним французьким виноградникам. А деякі американські лози, як наприклад, *Rupestis*, не мають до ґрунтів і добрив більше вимог, ніж французькі, і відрізняються на бідних ґрунтах більшою силою зростання, ніж французькі.

Що стосується щеплення, то воно дає можливість зберегти якість європейського винограду та не передає недоліків американського винограду, сприяє прискоренню дозрівання винограду і частково – його покращанню. Професор П. Віала підкреслює, що з відновлених щеплених виноградників південної Франції можна отримати ідентичне вино, як з французьких кореневласних виноградників [15].

Порівнявши й проаналізувавши вищенаведені відгуки французьких вчених, В.Є. Таїров дійшов до висновку, що американські лози мають високий ступінь стійкості до філоксери. Вони відрізняються високою врожайністю, окупають не тільки витрати на закладання та догляд за ними, а й дають значний прибуток. Також варто звернути увагу на гібриди, що добре проявили себе. На цій підставі В.Є. Таїров рекомендує негайне впровадження американських щеплених лоз і гібридів та наполягає на невідкладній організації дослідних виноградарських станцій з метою здійснення досліджень адаптації, гібридизації, щеплення, посадки та догляду кращих видів американських та одночасно місцевих лоз для подолання філоксерної кризи [16].

У статті, опублікованій у 1889 р. в журналі «Сельский хозяин», В.Є. Таїров справедливо вказав, що академік О.О. Ковалевський не правий у своєму негативному ставленні до культури американських лоз, які довели на практиці свою ефективність у відновленні виноградників, знищених філоксерою. На що академік О.О. Ковалевський у статті «По вопросу о введении американских лоз в наши виноград-

ные области», опублікованій у 1891 р. в «Земледельческой газете», полемізуючи з В.Є. Таїровим і також посилаючись на друковані відгуки урядових осіб, що вирішують проблеми виноградарства в Угорщині й Австрії, визнає висновки у статті В.Є. Таїрова помилковими, заснованими на уявленнях французьких прихильників американської лози, які у більшості випадків навіть підтверджують його висновки про нераціональність застосування американської виноградної лози.

Далі академік О.О. Ковалевський приводить висновки австрійського чиновника Претіса про стан виноградарства у Франції, та підкреслює його негативну думку про американські лози. Однак відразу ж після повернення пана Претіса з відрядження, австрійський уряд вживає низку заходів з впровадження культури американських лоз, а австрійська палата панів заявляє наступне: «...увеличить, по возможности опыты с американскими лозами, число питомников..., отпускать американские лозы дешево, а в необходимых случаях безденежно, кроме того сильно поддерживать существующие фейрены и общества, которые занимаются посадкой и прививкой американских лоз, назначая им субсидии...» [17].

Академік О.О. Ковалевський вважав впровадження американської виноградної лози у Франції тільки вигідною рекламою для торговців чубуками та не вигідним для російських виноградарів вважаючи, що «...дешевле развести виноградник из европейских лоз и лечить его с самого первого года посадки, нежели разводит виноградники на американских подвоях и тратить на дорогой уход за ними. Правда виноградник из европейских лоз требует постоянного расхода на лечение, но американский требует еще больше на замену отпадающих привитых черенков, а иногда еще и просто на лечение» [17]. При цьому В.Є. Таїров справедливо підкреслив, що до тих пір, поки про потреби вітчизняного виноградарства та про його майбутнє будуть піклуватися тільки самі виноградарі без підтримки владних органів, до тих пір не зміняться негативні умови існування вітчизняного виноградарства. Для переформатування російським виноградарем свого господарства, який не володіє жодними знаннями з вирішення цієї проблеми, перш за все необхідне його навчання, яке може дати тільки спеціальна установа – дослідна станція.

Ці погляди В.Є. Таїрова отримали розвиток у наступні роки. У найбільш повному обсязі теоретичні погляди вченого відображені у його

го статті «Как нам бороться с филлоксерой и как обеспечить будущее нашего виноградарства» у 1895 р. в журналі «Вісник виноробства». Основні організаційні заходи, розроблені В.Є. Таїровим у вигляді цілісного плану дій, представлених у статті, включали:

- необхідність створення мережі розсадників американських лоз на значній території у Бессарабії та Закавказзі, у Криму та на Кубані. При цьому В.Є. Таїров висловлює свої міркування щодо методичної сторони проблеми, від селекційних робіт до оцінки типів матеріалу для закладення розсадника. У розсадниках повинні проходити випробування філоксеростійкі сорти американських лоз і сорти для гібридизації. Особлива увага повинна бути звернена на адаптацію американських лоз, що культивуються і на їх щеплення з кращими місцевими сортами. Також В.Є. Таїров, переймаючи практику інших країн, висловлює доцільність надання чубуків і щеп для населення за низькими цінами, а також преміювання з боку держави за відновлення виноградників і вирощування нових на американських підщепах;

- вирощування виноградників на піщаних ґрунтах;

- застосування жорстких карантинних заходів для знищення філоксери у первинних осередках ураження;

- необхідність реорганізації філоксерних установ для їх більшої доступності для населення як консультаційних органів, які повинні активно вчити населення, пропагувати все нове, доступно і популярно демонструвати технологічні заходи, доводити їх значення [18].

В.Є. Таїров не сумнівався, що ці заходи будуть значною мірою сприяти вирішенню проблеми філоксери, розвитку виноградарства на території сучасної України, що входила до складу Російської імперії, і, як наслідок, поліпшення добробуту населення.

Після довгих років наполегливої праці В.Є. Таїрова, роз'яснень і пропаганди культурального методу боротьби з філоксерою [18-20], заснованого на досвіді низки провідних країн Європи з розвиненим виноградарством (насамперед Франція, Німеччина й ін.), Міністерство землеробства і державних маєтностей Російської імперії визнало неефективність радикального методу боротьби з філоксерою та доцільним впровадженням культури американських лоз. «Сбылось, словом, то, что я предсказывал 10-12 лет назад, полемизируя с нашими именитыми адептами «радикального метода» борьбы с филлоксерой и «усиленного

лечения», – пише В.Є. Таїров на сторінках журналу «Вісник виноробства» у 1899 р. [21]. У тому ж році міністр О.С. Єрмолов призначає В.Є. Таїрова консультантом Міністерства землеробства і державних маєтностей з проблем філоксерної справи, виноградарства та виноробства VI класу при Міністерстві землеробства і членом Одеського філоксерного комітету [21].

Після заснування у 1905 р. В.Є. Таїровим Виноробної станції руських виноградарів в Одесі вирішення проблеми виноградного розсадництва стало одним із пріоритетних, а співробітники станції систематично організовували у селах курси з навчання селян-виноградарів щепленню.

У 1921 р. В.Є. Таїров у своєму зверненні до Наркомзему України «Положение виноградарства и виноделия на Украине и меры к их поднятию и развитию» обґрунтував необхідність створення розсадницької бази. У 1923 р. В.Є. Таїров і завідувач станцією В.А. Гернет подають нове звернення «К вопросу о производстве на Украине филлоксероустойчивого виноградного посадочного материала» і додають проект організації розсадника на 1 млн. саджанців на рік і кошторис витрат. У 1924 р. НКЗС України прийнято рішення про організацію центрального виноградного розсадника на Центральній виноробній станції ім. В.Є. Таїрова в Одесі, з метою вирощування підщеп, уточнення технології щеплення та вирощування саджанців, а також постачання щеплених саджанців до виноградних господарств України.

У 1926 р. почалося закладення маточників підщепних лоз і маточника прищеп. До 1930 р. площі маточників підщепних лоз займали 72 га, прищепних – 18 га, вели дослідницьку роботу з уточнення технології вирощування прищепних і підщепних лоз, удосконалення технології щеплення та вирощування щеплених саджанців. Побудовані необхідні споруди – прищеплювальна майстерня, стратифікаційні теплиці, сховища для лоз, які можна вважати кращими в Україні не тільки для того часу, але й упродовж тривалого періоду [2].

У результаті дослідження складних етапів боротьби з філоксерою на території сучасної України, що входила до складу Російської імперії у другій половині XIX ст., встановлено, що діяльність філоксерних комісій показала тільки масштаби проблеми з філоксерою, але не могла зменшити її поширення за відсутності наукового підґрунтя для вирішення зазначеної проблеми.

В.Є. Таїров, як вчений з європейською освітою та досвідом, виділив перспективні напрями боротьби з філоксерою, довів практичну ефективність і раціональність переведення виноградників на щеплену культуру, як основного методу боротьби з філоксерою. У своїх дискусіях з провідними вченими Російської імперії створив наукові основи вітчизняного щепленого виноградного розсадництва. Відкриття Виноробної станції руських виноградарів в Одесі стало відправною точкою для успішного розвитку такої важливої галузі виноградарства, як виноградне розсадництво. На станції здійснювали дослідницьку роботу з уточнення технології вирощування прищепних і підщепних лоз, удосконалення технології щеплення та вирощування щеплених саджанців.

Теоретичні розроблення та організаційна діяльність професора В.Є. Таїрова дозволили започаткувати фундамент вітчизняної розсадницької бази, що у майбутньому сприяли не тільки виведенню вітчизняного виноградарства з філоксерної кризи, а і розвитку селекції нових високопродуктивних сортів стійких до філоксери і до інших захворювань винограду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сборник, посвященный В.Е. Таирову, в ознаменование 40-летия его деятельности / под ред. В.А. Гернета. – Одесса: Изд. станции, 1925. – 561 с.
2. Власов В.В. Василий Егорович Таиров: документально-публицистическое издание / В.В. Власов, В.А. Шерер. – Арциз: ФООП Петров О.С., 2009. – 176 с.
3. Римский-Корсаков М. Филлоксера // Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон Энциклопедический словарь. – СПб.: Типография Акц. Брокгауз-Ефрон, 1902. – Т. 70 (XXXV^а). – С. 792-800.
4. Отчет филлоксерной комиссии при Императорском обществе сельского хозяйства Южной России по исследованию виноградников Бессарабской, Херсонской и части Подольской губерний в 1883 году. – Одесса: Типография

Е. Фесенко, 1884. – 328 с.

5. Отчет филлоксерной комиссии при Императорском обществе сельского хозяйства Южной России за 1884 и 1885 гг. – Одесса: Типография Е.И. Фесенко, 1886. – 390 с.
6. Отчет одесской филлоксерной комиссии за 1886 и 1887 гг. – Одесса: Типо-хромолитография Е.И. Фесенко, 1888. – 587 с.
7. Отчет одесской филлоксерной комиссии за 1888 г. – Одесса: Типо-хромолитография Е.И. Фесенко, 1889. – 238 с.
8. Отчеты по борьбе с филлоксерой на Кавказе в 1884 г. – Тифлис: Типография А.А. Михельсона, 1885. – 232 с.
9. Отчеты по борьбе с филлоксерой на Кавказе в 1885 г. – Тифлис: Типография А.А. Михельсона, 1886. – 190 с.
10. Отчеты по борьбе с филлоксерой на Кавказе в 1886 г. (с двумя картами). – Тифлис: Типография Я.И. Либермана, 1887. – 153 с.
11. Отчеты по борьбе с филлоксерой на Кавказе в 1888 году. (с планом). – Тифлис: Типография Я.И. Либермана. 1889. – 118 с.
12. Отчеты по борьбе с филлоксерой на Кавказе в 1889 г. (с планом, чертежами и рисунками). – Тифлис: Типография А.А. Михельсона, 1890. – 301 с.
13. Отчет о деятельности Кавказского филлоксерного Комитета в 1890 г. (с картой филлоксерного заражения в Кутаисской губернии). – Тифлис: Типография А.А. Михельсона, 1891. – 247 с.
14. Таиров В.Е. Правда об американской виноградной лозе / В.Е. Таиров // Сельский хозяин. – 1891. – Вып. 18. – С. 279-285.
15. Таиров В.Е. Правда об американской виноградной лозе / В.Е. Таиров // Сельский хозяин. – 1891. – Вып. 19. – С. 302-306.
16. Таиров В.Е. Опытная винодельческая станция / В.Е. Таиров // Сельский хозяин – 1891. – Вып. 32. – С. 538.
17. Таиров В.Е. Правда академика Ковалевского об американской виноградной лозе / В.Е. Таиров // Вестник виноделия. – 1892. – № 2. – С. 88-109.
18. Таиров В.Е. Как нам бороться с филлоксерою и как обеспечить будущность нашего виноградарства / В.Е. Таиров // Вестник виноделия. – 1895. – № 6. – С. 323-327.
19. Таиров В.Е. По поводу циркуляра г. Министра Земледелия филлоксерным комитетам / В.Е. Таиров // Вестник виноделия. – 1895. – № 10. – С. 579-586.
20. Таиров В.Е. Как организовать филлоксерное дело в Бессарабии? / В.Е. Таиров // Вестник виноделия. – 1899. – № 1. – С. 3-5.
21. Таиров В.Е. Как обеспечить будущность русского виноградарства / В.Е. Таиров // Вестник виноделия. – 1899. – № 4. – С. 195-205.

Бурлак Ганна Професор В.Є. Таїров (1859-1938) – засновник розсадницької бази виноградарства України

У статті відтворено історію розвитку виноградарства у контексті встановлення ефективних заходів щодо зменшення поширення філоксери на території сучасної України, що входила до складу Російської імперії у другій половині XIX ст. Проаналізовані передумови появи щепленого виноградного розсадництва, його наукове обґрунтування та практичне впровадження технологій. Визначено значний внесок В.Є. Таїрова у започаткування вітчизняного щепленого виноградного розсадництва.

Ключові слова: виноградарство, виноробство, філоксера, американська виноградна лоза, щеплене виноградне розсадництво

Бурлак Анна Профессор В.Е. Таиров (1859-1938) – создатель питомнической базы виноградарства Украины

В данной статье осуществлена попытка воспроизведения истории развития виноградарства второй половины XIX в. на территории бывшей Российской империи (территория современной Украины) в связи распространением филлоксеры. Проанализированы предпосылки появления привитого виноградного питомниководства, его научного обоснования и практического внедрения технологий. Определен значительный вклад В.Е. Таирова в создание отечественного привитого виноградного питомниководства.

Ключевые слова: виноградарство, виноделие, филлоксера, американская виноградная лоза, привитое виноградное питомниководство

Burlac Ganna Professor V. Tairov (1859-1938) – the founder of viticulture nursering base in Ukraine

An attempt to reproduce the history of viticulture development in the second half of the 19th century on the territory of the former Russian Empire (contemporary Ukraine) in connection with the spread of phylloxera and the estimation of the significant contribution of V. Tairov to the creation of the Ukrainian grafted vine nursery system was made.

The analysis of publications devoted to this problem resolving indicates that the history of viticulture nursery system development in Ukraine hasn't been investigated in details, the analysis of grafted grapevine nursery system preconditions, its scientific basing and practical implementation of technologies is absent.

V. Tairov – the founder of the Ukrainian viticulture science, he based and proved the rationality of the grafted vine nursery system on the territory of the former Russian Empire (contemporary Ukraine), organized the Wine Station of Russian viticulturists in Odessa, that created the basis for the practical foundation of the Ukrainian nursery system. Theoretical development and organizational activities of professor V. Tairov allowed to lay the foundation for national nursery framework in the future. His activity contributed to national viticulture Phylloxera crisis resolution, led to the selection of new high-performance varieties, resistant to phylloxera and other diseases of grapes.

Keywords: *viticulture, winemaking, phylloxera, american vine, grafted grape nursery*

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 11.04.2017 р.